

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Sudoł zatytułowanej „Funkcjonowanie moralne osób z niepełnosprawnością intelektualną: empiryczna weryfikacja Czterokomponentowego Modelu Moralności Jamesa Resta” przygotowana pod kierunkiem dr hab. Wojciecha Otrębskiego, prof. KUL (promotor pomocniczy dr Grzegorz Wiącek)

Pani mgr Agnieszka Sudoł poświęciła swoją rozprawę doktorską charakterystyce funkcjonowania moralnego osób dorosłych z umiarkowaną i lekką niepełnosprawnością intelektualną. Starła się zweryfikować empirycznie w tej populacji Czterokomponentowy Model Moralności Jamesa Resta. Model ten holistycznie ujmuje zachowanie moralne i jego uwarunkowania.

Takie badania są bardzo istotne. W podejściu personalistycznym, bowiem, które reprezentuje np. Edward Zigler, podkreśla się, że funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością intelektualną należy analizować nie tylko przez pryzmat deficytów poznawczych i przystosowawczych ale trzeba uwzględnić wiele różnych sfer funkcjonowania, w tym osobowość, emocje, motywację. W tej szerokiej analizie na pewno ważne jest też funkcjonowanie moralne. Zachowanie moralne, w którym realizowane są wartości moralne jest bardzo istotne dla ogólnego przystosowania się do różnych warunków życia a także dla efektywnej realizacji swoich potrzeb i dla jakości życia człowieka. Bycie honorowym, dobrym, pomocnym, rzetelnym, szczerym, uczciwym, uprzejmym i życzliwym sprzyja większej akceptacji osoby przez otoczenie społeczne, ponadto zwiększa szansę na osiągnięcie wsparcia społecznego, jest ważne dla lepszego przystosowania i wykonywania różnych zadań związanych z rolami społecznymi, w tym zawodowymi. Wreszcie, człowiek dobry i pomocny, to człowiek spełniający najgłębszy sens swojego życia i przez to szczęśliwy.

Prace dotyczące czynników wpływających na poziom funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną są bardzo ważne. Wśród nich bardzo obiecujące wydają się te dotyczące zachowania moralnego i czynników, które je warunkują. Jak pisze Pani mgr Agnieszka Sudoł, bardzo mało jest w literaturze przedmiotu badań poświęconych właśnie tym kwestiom. Nikt nie zweryfikował empirycznie w populacji osób z lekką i umiarkowaną

niepełnosprawnością intelektualną poprawności Czterokomponentowego Modelu Moralności Jamesa Resta. Stąd też przeprowadzone przez Doktorantkę badania rozwiązują ważny teoretyczny problem.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska składa się z sześciu rozdziałów. Dwa pierwsze stanowią teoretyczne podstawy pracy – wprowadzenie do badań własnych. W trzecim rozdziale przedstawiono metodologiczne problemy badań własnych. Rozdział czwarty i piąty zawiera analizę wyników badań własnych i szósty – ich interpretację i dyskusję. Część teoretyczna została opracowana bardzo starannie, rzetelnie. Wyczerpująco nakreślono kwestie związane ogólnie z moralnością i rozwojem moralności w generalnej populacji a także z wyszczególnieniem tych problemów w populacji osób z niepełnosprawnością intelektualną. Doktorantka opracowując tę część wykorzystała ważne dane źródłowe zawarte w 350 pozycjach polskich i zagranicznych. Są to zarówno klasyczne pozycje jak i najbardziej współczesne prace.

Na początku części teoretycznej Doktorantka przedstawia sposoby rozumienia moralności w różnych dyscyplinach naukowych, czyli w filozofii moralności, etyce, pedagogice, socjologii, socjobiologii. Szczególnie obszernie wyjaśnia rozumienie moralności w psychologii. Doktorantka szczegółowo omówiła różne psychologiczne koncepcje moralności. Przedstawiono klasyczne, stosunkowo lepiej znane koncepcje moralności, jak: psychodynamiczne (Zygmunta Freuda, Erika Eriksona), teorie cech i społecznego uczenia się (Hansa Eysencka, Alberta Bandury), poznawczo-rozwojowe (Jeana Piageta, Lawrence'a Kolberga). Ale warto zwrócić uwagę na to, iż omówiono też stosunkowo mniej znane koncepcje moralności, jak: koncepcje akcentujące emocje lub intuicje (Jonathana Haida i Martina Hoffmana), koncepcję głosów moralnych (Carol Gilligan). Omówiono ponadto ciekawą polską pracę dotyczącą funkcjonowania moralnego człowieka, tj. integracyjny model funkcjonowania moralnego Włodzimierza Strusa. Na koniec pierwszego rozdziału bardzo obszernie opisano propozycję Jamesa Resta. Jego Czterokomponentowy Model Moralności koncentruje się na czynnikach warunkujących zachowanie efektywne moralnie. Te czynniki to: wrażliwość moralna, rozumowanie moralne, motywacja moralna oraz charakter moralny. Doktorantka przedstawiła sposoby rozumienia tych czynników a także ciekawie zanalizowała wyniki badań dotyczących właściwości, które się na nie składają. Przedstawiono też stosunkowo nieliczne weryfikacje tego modelu przeprowadzone w generalnej populacji. Wskazują one np. na to, iż poszczególne komponenty mają charakter procesualny. Wzajemnie na siebie oddziałują. Na zachowanie moralne, mimo że ważna jest nieustanna interakcja

między komponentami, to najważniejszy wpływ mają: wrażliwość moralna i charakter moralny.

Drugi rozdział Doktorantka poświęciła charakterystyce z niepełnosprawnością intelektualną ze szczególnym uwzględnieniem ich funkcjonowania moralnego. Stan niepełnosprawności intelektualnej wyjaśniła przy zastosowaniu najnowszych źródeł, czyli klasyfikacji ICD-11, DSM-V i ICF. Następnie wskazała na to, iż w literaturze przedmiotu istnieje niewiele badań dotyczących zachowania moralnego osób z niepełnosprawnością intelektualną. Przedstawiła te stosunkowo nieliczne badania dotyczące poszczególnych komponentów warunkujących zachowanie moralne osób z niepełnosprawnością intelektualną. Wyszczególniła znaczące prace dotyczące poszczególnych komponentów warunkujących zachowanie moralne, w tym zwłaszcza wrażliwość moralną prowadzone przez polskich badaczy (np. Tadeusza Witkowskiego, Wojciecha Otrębskiego). Wyniki badań wskazują na to, iż wrażliwość moralna, rozumowanie moralne, motywacja moralna i charakter moralny a także zachowanie moralne występują u osób z lekką i umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną, choć na niższym poziomie niż u osób o prawidłowym rozwoju. Wyniki badań wskazują też na to, iż efektywność zachowania moralnego nie zawsze jest prosto związana z poziomem rozwoju intelektualnego.

Rozdział trzeci zawiera metodologię badań własnych. Doktorantka dobrze udowodniła potrzebę prowadzenia badań dotyczących funkcjonowania moralnego osób z niepełnosprawnością intelektualną ujmujących w szerszym aspekcie różne czynniki warunkujące efektywne zachowanie moralne. Wskazała, iż Czterokomponentowy Model Moralności Jamesa Resta nie był dotychczas weryfikowany w populacji osób z niepełnosprawnością intelektualną. W swojej pracy starała się udzielić odpowiedzi na trzy główne pytania badawcze. Dotyczą one poszukiwania różnic w poszczególnych komponentach funkcjonowania moralnego uwarunkowanych płcią i stopniem niepełnosprawności badanych osób, ponadto – powiązań między komponentami modelu oraz określenia, czy i w jakim stopniu warunkują one zachowanie moralne badanych osób. Sformułowano trzy główne hipotezy badawcze. W pierwszej założono występowanie istotnych różnic między osobami z umiarkowaną i lekką niepełnosprawnością intelektualną w zakresie wrażliwości moralnej, rozumowania moralnego, motywacji moralnej, charakteru moralnego i zachowania moralnego. W drugiej założono istnienie istotnych, dodatnich zależności między poziomem wrażliwości moralnej i rozumowania moralnego. W trzeciej przyjęto, iż w wyjaśnianiu zachowania moralnego biorą udział wszystkie cztery czynniki funkcjonowania moralnego. Zaś w hipotezie uszczegóławiającej spodziewano się, iż charakter

w większym stopniu będzie wyjaśniał zachowanie moralne niż pozostałe trzy czynniki. W badaniach zastosowano pięć technik badawczych (Inwentarz Wrażliwości Moralnej IWM Witkowskiego, Czus, Otrębskiego, Wiącka; Skala Rozumowania Moralnego SRM Sudoł i Otrębskiego; Inwentarz Preferencji Wartości IPW Sudoł i Otrębskiego; Skala Charakteru Moralnego SCM Sudoł i Otrębskiego; Skala Zachowania Moralnego Sudoł i Otrębskiego) oraz ankietę osobową. Warto podkreślić, iż Doktorantka wraz z Promotorem rozprawy doktorskiej, opracowali bardzo wartościowe i ciekawe techniki badawcze do pomiaru rozumowania moralnego, motywacji moralnej, charakteru moralnego i zachowania moralnego. Można zasugerować, iż warto sprawdzić różne rodzaje rzetelności i trafności, zwłaszcza dla Skali Rozumowania Moralnego i Inwentarza Preferencji Wartości. Zbadano dużą grupę osób z lekką i umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną liczącą 310 osób w wieku 16–40 lat.

Analizy wyników badań zawarte są w rozdziale czwartym i piątym. Zastosowane metody statystyczne są prawidłowo dobrane do danych. Uzyskane wyniki poprawnie zinterpretowano. Wskazują one na to, iż sformułowane hipotezy badawcze potwierdziły się bez mała w całości. Poziom wrażliwości moralnej, rozumowania moralnego, motywacji moralnej i charakteru moralnego jest istotnie wyższy u osób z lekką niż z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną. Choć takie różnice uwarunkowane stopniem niepełnosprawności nie występują w zakresie zachowania moralnego. Poziom poszczególnych komponentów Czterokomponentowego Modelu Moralności jest w badanej grupie przeciętny. Spośród tych komponentów, między dwoma, tj. wrażliwością moralną i rozumowaniem moralnym występują istotne zależności. Modele regresji wskazują na to, iż na zachowanie moralne osób istotny wpływ mają wrażliwość moralna i charakter moralny, zwłaszcza takie jego cechy jak: odwaga i prężność ego.

W ostatnim rozdziale pracy Doktorantka poddaje dyskusji uzyskane wyniki. Ta część jest przygotowana prawidłowo, starannie a zarazem ciekawie i wnikliwie przedstawia funkcjonowanie moralne osób z niepełnosprawnością intelektualną. Wiąże jednocześnie ten rodzaj funkcjonowania osób niepełnosprawnych i innymi sferami egzystencji. Wskazuje na ważność zachowania moralnego dla ogólnego przystosowania osób do otoczenia, podając szereg implikacji praktycznych. Jednocześnie uzyskane wyniki mogą być inspiracją do dalszych badań empirycznych.

Podsumowując, rozprawa doktorska jest przygotowana bardzo starannie, rzetelnie, przy wykorzystaniu dobrze dobranej do tematu współczesnej literatury przedmiotu.

Poruszany problem naukowy jest oryginalny i ważny dla rozwoju nauki. Doktorantka wykazała się rzetelnością, poprawnością wnioskowania naukowego. Posiada Ona umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Uzyskane w pracy wyniki warte są opublikowania.

Oceniam, że rozprawa doktorska mgr Agnieszki Sudoł spełnia warunki ustawy o stopniach i tytule naukowym i wnoszę do Rady Instytutu Dyscypliny Psychologia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o dopuszczenie mgr Agnieszko Sudoł do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab., prof. APS Ewa Zasepa